

DE BASIS
NEDERLANDS VOOR DE LAGERE SCHOOL

Lien Vanopstal en Mathias Chlarie

Acco Leuven / Den Haag

WOORD VOORAF

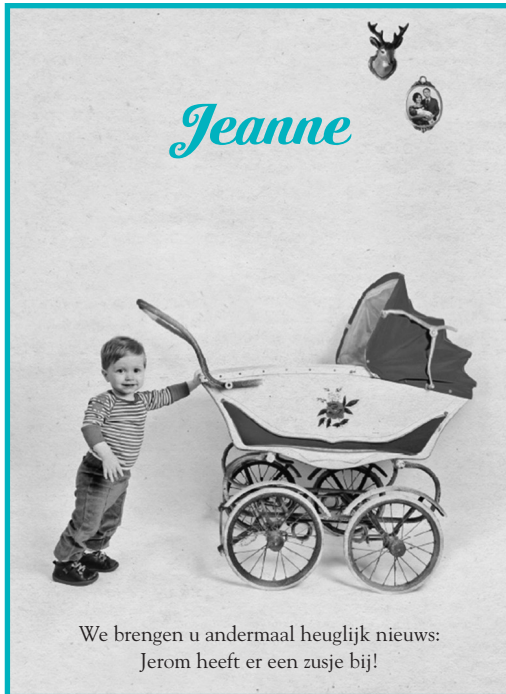
In *De Basis: Nederlands voor de lagere school* leggen we enkele belangrijke fundamenten van de Nederlandse grammatica bloot. Stapsgewijs krijgt u een overzicht van wat (toekomstige) leerkrachten, begeleiders of ouders nodig hebben om samen met hun kinderen over taal na te denken. We frissen in een eerste deel de basale spellingregels op, doorlopen in deel 2 de woordsoorten die onze taal rijk is en geven in het derde deel een update van de huidige zinsleer. Met dit boek komen we tegemoet aan de toenemende vraag naar een degelijke kennisbasis voor iedereen die met taal en kinderen bezig is.

Maar met fundamenten alleen bouw je geen huis. Daarom kozen we ervoor om iedere kennisrubriek te voorzien van een didactische tip. Hoe breng je zinsleer aan? Hoe motiveer je kind(eren) om taal te leren? En hoe kun je jonge mensen het boeiende van taal doen inzien? We haalden onze mosterd bij een aantal voor ons heel inspirerende didactici en taalkundigen. Steven Ten Brinke, Ides Callebaut, Frans Daems, Joop Van der Horst en menig ander hebben ons door de jaren heen gevoed in ons denken over taal en taal leren.

We zijn ervan overtuigd dat taal leren een wisselwerking is tussen in- en output. Daarom kozen we ervoor om per hoofdstuk een kleine oefening te voorzien. Dit oefenmateriaal heeft een louter automatiserende functie en stelt u als lezer in staat om na te gaan in welke mate u de inhoud beheerst. Dit in de overtuiging dat taal leren een constant oefenproces is, natuurlijk.

WOORD VOOR WOORD

I

Jeanne

*21 maart 2012
50 cm ~ 3.290 kg*

zusje van Jerom
dochter van Laurence Deylgat en Stijn Butaye
meter ~ tante Klaar
peter ~ oom Jan

Jullie kunnen ons kleine meisje komen bewonderen
in de Materniteit van het Stedelijk Ziekenhuis
Gasthuisstraat 8 ~ 8800 Roeselare

We brengen u andermaal heuglijk nieuws: Jerom heeft er een zusje bij!

Met deze zin kondigen de blijde ouders de geboorte van hun dochtertje Jeanne aan. Elke lezer zal onmiddellijk begrijpen dat Jeanne niet het eerste kindje van dit echtpaar is, maar de kleine zus van Jerom.

Dat we deze boodschap goed kunnen begrijpen, laat zien welke knappe verbindingen onze hersenen maken. Het woord 'zusje' veronderstelt namelijk dat Jeanne niet het enige kindje is in dit gezin, en het woord 'andermaal' betekent dat de ouders al eerder een geboorte hebben aangekondigd.

Het is toch verwonderlijk dat zelfs jonge kinderen al die verschillende soorten woorden in een logisch verband kunnen brengen. Meestal hoeven ze daar zelfs niet lang over na te denken. Om zulke logische structuren te maken, hebben ze nochtans verschillende categorieën woorden nodig.

Werkwoorden, tussenwerpsels, bijwoorden, zelfstandige en bijvoeglijke naamwoorden zijn de belangrijkste betekenisdragers in een zin en worden daarom **inhoudswoorden** genoemd. Ze geven inhoud aan een zin. Bovendien vormen ze een **open woordklasse**: ze verdwijnen en er komen voortdurend nieuwe woorden bij.

Functiewoorden zoals lidwoorden, voornaamwoorden, voorzetsels, voegwoorden en telwoorden hebben op zich weinig betekenis. Ze komen daarom niet vlug zelfstandig voor, maar hebben wel een belangrijke functie in een zin. Deze woorden vormen een **gesloten woordklasse**: ze blijven onveranderd.

Samengevat telt onze taal tien woordsoorten. In dit hoofdstuk doorlopen we ze woord voor woord.

1.1 ZELFSTANDIG NAAMWOORD (SUBSTANTIEF)

1.1.1 DEFINITIE

Een zelfstandig naamwoord is een woord dat een **zelfstandigheid** (een mens, een dier, een ding, een stof, een gevoel, een eigenschap, enz.) aanduidt. Meestal zetten we een lidwoord voor het zelfstandig naamwoord.

het nieuws, Jerom, een zusje

De meeste zelfstandige naamwoorden hebben naast een enkelvoud ook een meervoudsvorm. Meervoudsvormen worden gevormd door toevoeging van:

-(*)s shampoos, baby's

-(e)n mensen, zieken

-eren kinderen, eieren

Van sommige zelfstandige naamwoorden kan een genitief (= bezitsvorm) gevormd worden.

Jeroms zusje, papa's auto

De meeste zelfstandige naamwoorden kun je verkleinen.

zusje, nieuwtje, Jerommeke

1.1.2 SOORTEN

1.1.2.1 SOORTNAAM OF EIGENNAAM

Een zelfstandig naamwoord kan verwijzen naar een bepaalde soort. In dat geval spreken we van een **soortnaam**.

het nieuws, een auto, de computer, het concept

Wanneer het zelfstandig naamwoord naar een persoon of naar iets unieks verwijst, spreken we van een **eigenaam**. Eigennamen schrijven we doorgaans met een hoofdletter.

Jerom, Roeselare, Butaye, Gasthuisstraat

1.1.2.2 CONCRETE OF ABSTRACTE ZELFSTANDIGE NAAMWOORDEN

Concrete zelfstandige naamwoorden duiden tastbare of waarneembare zelfstandigheden aan.

dochter, schommelrekening, cadeautip, Roeselare

Abstracte zelfstandige naamwoorden zijn niet tastbaar of niet concreet waarneembaar.

maart, renaissance, juli

1.1.3 SAMENSTELLING OF AFLEIDING

Gelukkig hoeven we niet voor elk denkbaar concept een nieuw woord te bedenken. Het zou onze taal onnodig belasten. Met zelfstandige naamwoorden kun je ook heel wat nieuwe woorden maken, namelijk samenstellingen en afleidingen.

Bij **samenstellingen** treden de grondwoorden als zelfstandig woord op.
schommel-rekening, ander-maal, zieken-huis, Platanen-straat

Soms verbindt een tussenklank de verschillende grondwoorden.
dorp-s-gek, pann-en-koek

Afleidingen zijn woorden waarbij niet alle delen zelfstandig kunnen voorkomen.
bewonderen (be- is een voorvoegsel en kan niet als zelfstandig woord voorkomen)
zusje (het achtervoegsel -je kan niet zelfstandig voorkomen)

1.1.4 GENUS

Een zelfstandig naamwoord heeft een woordgeslacht of genus. Om te weten of een woord mannelijk, vrouwelijk of onzijdig is, kijk je naar het lidwoord.

De-woorden zijn mannelijk of vrouwelijk.

de zus	zij is geboren
de tip	hij is handig

Het-woorden zijn onzijdig.

het nieuws	ik heb het gelezen
------------	--------------------

Bij twijfel kijk je het best in een woordenboek.

Didactische Tip

Om kinderen kennis te laten maken met zelfstandige naamwoorden, kun je het volgende doen:

Vraag je leerlingen om hun geboortekaartje mee te brengen. Hoe kondigden hun ouders toen die blijde gebeurtenis aan? Laat ze op hun geboortekaartje onderzoeken welke woorden met elkaar te maken hebben. Ze kunnen die woorden in groepen verzamelen.

Bijvoorbeeld:

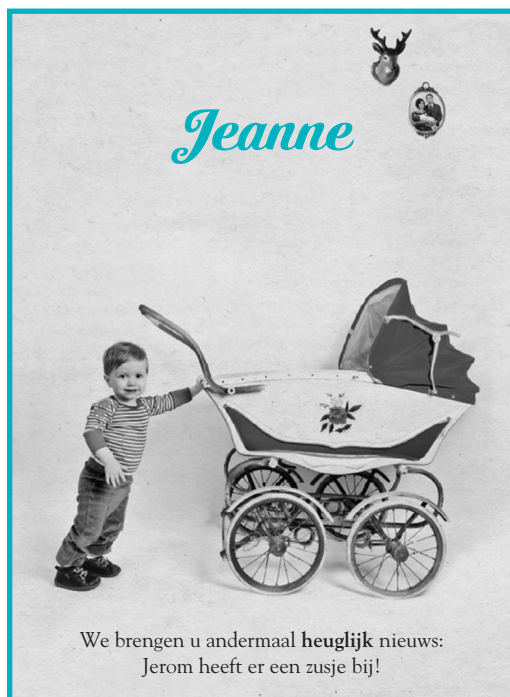
- woorden die vertellen wie je bent: Jeanne, dochter, zusje, meisje
- woorden die vertellen waar je geboren bent: Roeselare, Gasthuisstraat, Stedelijk Ziekenhuis
- woorden die vertellen wie jouw familieleden zijn: mama, papa, broer, meter, peter, tante, oom

Oefening 1 //

Zijn de gecursiveerde zelfstandige naamwoorden soortnamen of eigennamen?
Noteer ook of ze concreet of abstract zijn.

1. *Mathias* en *Melissa* zitten naast elkaar in de klas.
2. De docent woont in *Zweden*.
3. Wat is de *liefde* toch mooi.
4. Ik drink graag een glaasje *wijn*.
5. Al dat *gepraat* hangt me de keel uit.
6. Je kunt ons kleine *meisje* komen bewonderen.
7. Welkom in het *Stedelijk Ziekenhuis*.
8. Haar *goedheid* ontroert me.
9. Heb jij een favoriete *auteur*?
10. Ik lees alles van *Arnon Grunberg* graag.

1.2 BIJVOEGLIJK NAAMWOORD (ADJECTIEF)

Jeanne

We brengen u andermaal heuglijk nieuws:
Jerom heeft er een zusje bij!

Jeanne

21 maart 2012
50 cm ~ 3.290 kg

zusje van Jerom
dochter van Laurence Deylgat en Stijn Butaye
meter ~ tante Klaar
peter ~ oom Jan

Jullie kunnen ons *kleine* meisje komen bewonderen
in de Materniteit van het Stedelijk Ziekenhuis
Gasthuisstraat 8 ~ 8800 Roeselare

1.2.1 DEFINITIE

Een bijvoeglijk naamwoord is een woord dat **een eigenschap** of **een hoedanigheid** van een ander zelfstandig gebruikt woord (meestal een zelfstandig naamwoord) aanduidt.

heuglijk nieuws

kleine meisje

je bent welkom

iets groots

Bijvoeglijke naamwoorden kunnen meestal verbogen worden (buigings-e of -s).

een goede vriend, het gele rokje, iets kleins

1.2.2 SOORTEN

Bijvoeglijke naamwoorden kunnen op drie manieren gebruikt worden: attributief, predicatief of zelfstandig.

1.2.2.1 ATTRIBUTIEF BIJVOEGLIJK NAAMWOORD

Het bijvoeglijk naamwoord staat voor het woord waar het iets over zegt.

We brengen u heuglijk nieuws.

Er was eens een stout meisje dat in een klein dorp woonde.

1.2.2.2 PREDICATIEF BIJVOEGLIJK NAAMWOORD

Het bijvoeglijk naamwoord wordt door een koppelwerkwoord verbonden aan het woord waar het iets over zegt.

Ze was vandaag heel flink.

Het leek hem voldoende.

Hij wordt groot.

1.2.2.3 ZELFSTANDIG BIJVOEGLIJK NAAMWOORD

Het bijvoeglijk naamwoord wordt zonder zelfstandig naamwoord gebruikt. **Het zelfstandig naamwoord komt wel elders in de zin voor.**

de goede boeken en de slechte

een grote broer en een kleine

Didactische Tip

“Omdat je ouders bij je geboorte nog niet wisten **hoe** jij later zou worden, konden ze nog geen leuke eigenschappen op het geboortekaartje schrijven. Nu ben je al lang geen baby meer en kan er veel preciezer verteld worden wie je bent.”

Kopieer de geboortekaartjes van je leerlingen en laat de klasgenoten er enkele (grappige) eigenschappen bij schrijven.

1.2.3 TRAPPEN VAN VERGELIJKING

Typisch voor bijvoeglijke naamwoorden is dat ze kunnen uitdrukken in welke mate een bepaalde eigenschap of hoedanigheid aanwezig is. We onderscheiden drie trappen van vergelijking:

1. de stellende trap of positief
Eva is even groot als Nicolas.
2. de vergrotende trap of comparatief
Ik dacht dat Nicolas groter was dan Eva.
3. de overtreffende trap of superlatief
Of is Victor de grootste?

Didactische Tip

Elke leerling is geboren met een aantal talenten. Het leuke aan bijvoeglijke naamwoorden is dat je er makkelijk die talenten mee in de verf kunt zetten. Je zou zelfs kunnen opscheppen over wat je allemaal goed, beter of het beste kunt!

Laat de leerlingen een reclamecampagne maken voor een van hun klasgenoten. Dit is trouwens een leuke activiteit bij de verkiezingen voor de leerlingenraad.

Oefening 2 //

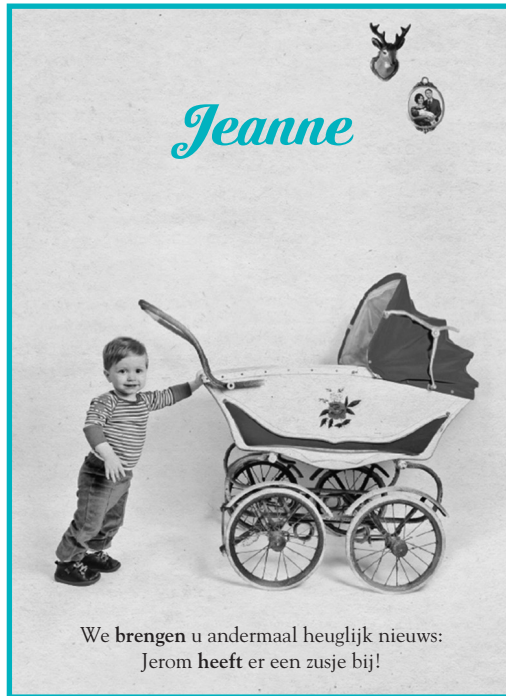
Worden de gecursiveerde bijvoeglijke naamwoorden attributief, predicatief of zelfstandig gebruikt?

1. Haar ouders waren *boos*.
2. De *gelukkige* mocht op het podium komen.
3. Wat een *mooi* schilderij!
4. Lijkt dat niet een beetje *eigenaardig*?
5. In haar zag hij een *gelijke*.

Welke trappen van vergelijking herken je?

1. Voor sommige leerlingen met dyslexie is het goed om met grote letters te werken.
2. De studenten zien langere lessen niet zitten.
3. Van alle vakken die ik ooit gehad heb, vond ik Spaans het leukste.
4. De ene leerling is nu eenmaal minder creatief dan de andere.
5. De beste muziek is volgens mij de meest dansbare.

1.3 WERKWOORD (VERBUM)

1.3.1 DEFINITIE

Een werkwoord is een woord dat een **werking** (een doen, een worden) of een **toestand** (een zijn) uitdrukt.

brengen, hebben, eten, spelen, bestaan (= infinitieven)

Werkwoorden zijn **meestal** verbonden met een onderwerp en kun je vervoegen. Vervoegen betekent dat de vorm wordt aangepast aan de persoon en het getal van het onderwerp. Vandaar de term 'persoonsvorm'. De persoonsvorm kan ook van tijd veranderen.

Ik werk al veel, maar hij werkte nog meer.

1.3.2 SOORTEN

1.3.2.1 ZELFSTANDIGE WERKWOORDEN, KOPPELWERKWOORDEN, HULPWERKWOORDEN

Zelfstandige werkwoorden vormen de kern van het werkwoordelijk gezegde. Ze hebben een betekenis op zich.

Hij heeft. Hij heeft er een zusje bij.

Ilse verft. Ilse verft haar haar.

Koppelwerkwoorden daarentegen hebben op zich weinig betekenis.

*Sofie lijkt. Sofie lijkt ziek te zijn.

*Dat schijnt. Dat schijnt een mooie investering te zijn.

Koppelwerkwoorden komen voor in zinnen met een naamwoordelijk gezegde en krijgen pas betekenis wanneer we ze koppelen aan het naamwoordelijk deel van het gezegde. In ‘Hij is koning van België.’ bijvoorbeeld krijgt ‘is’ maar betekenis dankzij ‘koning van België’. Koppelwerkwoorden drukken altijd een vorm van ‘zijn’ uit. Voorbeelden van werkwoorden die vaak als koppelwerkwoord gebruikt worden, zijn: *zijn, worden, blijken, blijven, lijken, schijnen, heten, dunken, voorkomen*.

Hulpwerkwoorden zijn werkwoorden die andere werkwoorden helpen om een bepaalde tijd te vormen of om een nuance uit te drukken. Op zich heeft een hulpwerkwoord weinig of geen betekenis.

Waarom werd hij opgeroepen?

Zijn jullie al geland?

Heb je dat gezien?

1.3.2.2 TRANSITIEVE EN INTRANSITIEVE WERKWOORDEN

Transitieve of overgankelijke werkwoorden hebben een lijdend voorwerp bij zich.

Ik neem mijn zak mee.

Ik neem iets mee.

Heb jij hem beetgenomen?

Ik neem iemand beet.

Intransitieve of onovergankelijke werkwoorden hebben geen lijdend voorwerp.

Het feest barstte los.

**Het feest barst iets los.*

Waarom steeg het vliegtuig te laat op?

**Het vliegtuig stijgt iets op.*

1.3.3 TIJD

Sommige grammatica's zijn van mening dat er maar twee echte werkwoordstijden zijn: de onvoltooid tegenwoordige tijd (*ik speel*) en de onvoltooid verleden tijd (*ik speelde*). De andere werkwoordstijden zijn combinaties van meerdere werkwoorden. In totaal telt het Nederlands acht werkwoordstijden:

TIJD	ONVOLTOOID	VOLTOOID
TEGENWOORDIG	ik speel	ik heb gespeeld
VERLEDEN	ik speelde	ik had gespeeld
TOEKOMEND (tegenwoordig)	ik zal spelen	ik zal gespeeld hebben
TOEKOMEND (verleden)	ik zou spelen	ik zou gespeeld hebben

Bij onvoltooide tijden is de actie nog bezig; bij voltooide tijden is de actie afgelopen.